

УДК 7.071.1:75
ББК 85.12

Ірина Чмелик

ГРАФІКА ТА ПЛАСТИКА МИХАЙЛА ЗОРІЯ

Стаття присвячена дослідженню творчості відомого івано-франківського художника Михайла Зорія. Автор аналізує малодосліджені графічні та пластичні твори митця різних періодів. Академічні студії, портрети дочок та друзів, екслібриси становлять не менш важливу грань мистецької спадщини майстра, ніж його живописні твори, а також пам'ятник композитору Д.Січинському.

Ключові слова: Михайло Зорій, графічні та пластичні твори, портрети, екслібриси.

2008 року ми відзначатимемо 100-літній ювілей від дня народження славного станіславського митця, учня Краківської академії мистецтв Михайла Зорія. Поряд із Денисом Іванцевим та Ярославом Лукавецьким він був визначною постаттю мистецького Станіслава 1930–1980 років. Більшості мистецтвознавців та мешканців міста він відомий як автор пам'ятника композитору Д.Січинському, встановленому у м. Станіслав 1943 року, а втім, його живописні й графічні твори є не менш вагомими.

Склалося так, що досліджувати творчість М.Зорія почали вже в часи української незалежності. Йому не вдалось уникнути долі тисяч національно свідомих громадян, чий талант намагались знищити в таборах і в'язницях усього колишнього Радянського Союзу. Однією з перших вийшла стаття письменника Ю.Андруховича в журналі “Україна” [2], де її автор розповідає про творчий шлях М.Зорія, значну увагу приділивши моментам найбільших переживань і життєвих потрясінь, які випали на долю художника. Вивченням творчості Михайла Зорія займався мистецтвознавець В.Мельник, автор багатьох статей, які виходили в місцевій періодиці в 90-х роках, допомагаючи збагнути й оцінити значення творчості майстра [6; 8; 9], сприяв виданню буклета першої персональної виставки творів Зорія, де помістив також основні біографічні відомості [7]. Варто згадати й статті Г.Бойчук [4], Д.Назарчук [10], В.Полека [11; 12], У.Скальської [13], М.Яновського [15]. Усі вони проливають світло на життєвий і творчий шлях Зорія, замовчуваний протягом десятиліть, вміщують інтерв'ю, спогади митця, що може служити джерелом вивчення його мистецької долі. Аналіз живописної спадщини зроблений нами в статті “Творча діяльність Михайла Зорія” [14]. Спробою мистецтвознавчого дослідження є монографія В.Барана, де один із розділів присвячений графічним творам. У жодній із цих статей не обійдено увагою пам'ятник композитору Д.Січинському, втім не згадуються або згадуються побічно інші пластичні й графічні твори, часто обмежуючись тільки їхніми назвами. А тому метою нашої розвідки є дослідження саме цієї царини творчості Михайла Зорія.

Про непересічний талант молодого Зорія може свідчити автопортрет, виконаний до навчання в Краківській академії мистецтв у техніці пастелі у 1929 році. Портрет добре закомпонований, чітка лінійна побудова, вірна перспектива – усе свідчить про майстерне володіння основами мистецької грамоти, засвоєної в українській гімназії завдяки професору В.Коцькому (учню Краківської академії мистецтв), та професору Маняху, учителю мистецьких дисциплін ремісничої школи. Незважаючи на деякі неточності в передачі глибини та чистоти штриха, можемо сказати про високий рівень навчання малюнку в цих закладах.

Після гімназії Михайло Зорій вступає на живописний факультет Краківської академії мистецтв при допомозі Д.Горняткевича, Б.Лепкого та громадськості міста. Тут талант Зорія проявився на повну силу. Цьому в значній мірі сприяло навчання у відомих професорів та митців В.Яроцького, Я.Войнарського, К.Гомоляша, К.Дуниковського, К.Сіхульського, А.Терлецького, В.Трибушного та ін. Про це свідчать численні академічні роботи того часу, які збереглися й знаходяться в колекції Івано-Франківського художнього музею. Вони експонувались на персональній виставці творів М.Зорія в липні – серпні 2003 року в художньому музеї. Усі сім відомих нам студій виконані 1933 року. Вони представляють сидячі та стоячі постаті чоловіків і жінок, указують на добре володіння їх автора м'якими графічними матеріалами, у даному випадку – олівцем і вугіллям. Відчутні ґрунтовні знання з пластичної анатомії, композиції. Не обійдемо увагою тональне вирішення, де, відповідно до освітлення, вправно переданий об'єм людської фігури, а також знання повітряної перспективи. Штрих м'який, тонкий, сприяє виявленню форми. Знання

основ академічного малюнка показані в оголеній натурі (виконана олівцем), де зображено сидячого на невеликій драбині молодого чоловіка. На папері відтворений складний тричетвертний ракурс, одна нога чоловіка знаходиться на нижній сходинці, друга – трохи вище, одна рука захована за ногу, інша – спирається на останню сходинку як на спинку крісла таким чином, що добре видно шию, плечові суглоби і торс чоловіка, голова трохи піднята вгору. Малювати таке положення, очевидно, є складним завданням, проте Зорій із ним впорався, реалістично відтворюючи будову, пластику, об'єми та світлотіньові градації людського тіла.

Після закінчення академії митець повертається у Станіслав, де в 1935–1939 роках працює над сценічним оформленням вистав студентського драматичного гуртка “Сфінкс” та мандрівної трупи М.Бенцаля. Самі театральні декорації чи їхні ескізи не збереглися, проте цікавою є графічна емблема гуртка “Сфінкс”. Зображення стилізоване до геометричної фігури – зрізаний гострий трикутник із написом “СФІНКС”, де самі букви утворюють брови, очі, ніс фантастичної тварини з людською головою, кілька чорно-білих широких ліній утворюють левову гриву. Емблема закомпонована в близькому до квадрата прямокутнику, зображення нагадує стилізовану театральну маску, що вважається театральним символом.

1942 року Михайлом Зорієм була створена серія портретів-шаржів знайомих йому людей, де бачимо майстерне володіння лінією як основним засобом вираження. Ці портрети були повторені митцем 1978 року, очевидно, як спроба відновити роботи, втрачені під час арешту. Усього їх було сім, майже всі вони пронумеровані автором. На одному з них, портреті професора географії М.Говдяка, є дві дати: 1942 (олівцем) і 29.4.1978 (фломастером), а також номер “5”, власне цей факт і дав можливість зробити припущення про повторення Зорієм втрачених робіт. Серед інших зображення Р.Савицького, автора пісні “Гуцулка Ксеня” (1942, без номера), професора латинської мови А.Ульванського (1978, номер 4), професора М.Лепкого (1978, номер 7), окуліста, доктора Грушкевича (1978, номер 6). Усі портретовані зображені в профіль. Цей ракурс дозволяє художнику найкраще відчутти й передати індивідуальні риси людини. Схопити й відтворити на папері не тільки зовнішню схожість, а й характер, темперамент, особливо в такій гротескній формі, – вимагає неабиякої уважності, уміння визначити головне. За цими творами, ураховуючи блискавичність виконання такого портрету, можна визначити майстерність їх творця. До робіт такого плану відносимо також “Сатиричний автопортрет” (1978), напрочуд лаконічна характеристика зовнішності митця, де кількома лініями й штрихами Зорій малює свій профіль. Працюючи з незвичним для художника матеріалом – фломастером, автор досягає дзвінкого звучання лінії то потовщуючи її, ведучи вільно, перериваючи, акцентуючи увагу на найважливіших із його точки зору рисах, а кілька широких штрихів, за допомогою яких митець малює волосся, брови, складки біля очей, сприяють виявленню характеру зображуваного.

На згаданій вище виставці були представлені також графічні портрети тих, хто разом із Зорієм поділяв важкі тюремні будні. 1944 року він був засуджений за 54 статтею (за антирадянську діяльність) на десять років із конфіскацією майна [5]. Можливо, якби не заняття улюбленою справою, там, за ґратами, було б ще нестерпніше. Але Зорій витримав усе: голод, насильство, зневагу, розлуку з Батьківщиною, дружиною, дітьми [2, с.27]. Усі переживання, митарства й поневіряння, які довелось пережити художнику, відчутні в цих акварельних замальовках та начерках олівцем, виконаних у 1944–1952 роках. Портрети відзначаються конкретністю вираження, впевненою манерою виконання, чіткістю ліній, що є показником характерності не тільки зовнішніх рис обличчя, але також і відображенням внутрішнього людського ества, настрою, психологічного стану, індивідуальності [14, с.200]. У кожному творі ми бачимо властиву як авторові, так і його портретованим людську гідність, ясний відкритий і чесний погляд, інтелігентність і навіть шляхетність рис. І наче протиставленням цьому виступає змальоване грубе тюремне вбрання. Такими є виконані 1949 року портрети Б.Смирнова, В.Пояркова, портрети цигана (усі виконані олівцем), а також акварельні портрети невідомих в'язнів, “Портрет Олексія з Полтавщини”, “Портрет того, хто йде на свободу”.

Уміння визначити головне, передати зовнішню схожість, настроїв зустрічаємо в портретах близьких Зорієві людей, насамперед його улюблених дочок Уляни та Софії. Виконані в різні роки олівцем, рідше – аквареллю, вони є не просто академічними студіями, де найважливішим завданням є вдосконалення техніки виконання, це окремі завершені твори, в яких митець передає настрої за допомогою лінії та плями. Цим вони близькі до портретів С.Висп'яньського, твор-

чість якого полонила Зорія ще під час навчання в академії. Навіть у підписах творів цих двох художників є певна ритмічна схожість. Відзначимо уважність автора до індивідуальних рис, передачі характеру, психологічного стану через очі, погляд, в яких відображається дитяча безпосередність, щирість, відкритість. Проте випробування, які випали на долю цих дітей, коли батька засудили, навіки в їхніх очах залишили невимовний сум, задумливість, печаль (“Портрет сплячої дочки Софії” (1942, папір, акварель), “Портрет донечки Уляни” (1942, папір, олівець), “Портрет сплячої донечки Уляни” (1942, папір, олівець), “Портрет Уляни” (1942, папір, акварель), “Портрет дочки Софії” (1952, папір, олівець), “Портрет дочки Софії” (1955, папір, олівець), “Портрет дочки Уляни” (1955, папір, олівець), “Портрет дочки Софії” (1958, папір, акварель), “Портрет внучки Ірини” (1972, папір, акварель), “Портрет внучки Ірини” (1982, папір, акварель).

Лаконічністю, насамперед зумовленою невеликими розмірами, виваженим розташуванням плям, що поєднуються з написом, позначена серія ескібрисів, виконаних Зорієм у 70–80 роках. Часто, крім прізвища та ім'я, він поміщає напис латиною, обирає відомі зображення-символи, повному інтерпретуючи їх, скажімо як в ескібрисі В.Манюха, зображення змія і чаші, утвореної написанням ім'я та прізвища, або зображення змія з написом EXLIBRIS Б.Ткачука. Сюжетом для власного ескібрису слугував Зорієві твір Сервантеса про славетного мрійника лицаря Дон Кіхота та його вірного зброєносця Санчо Пансу. У сатиричному, із певним гротеском ключі, художник відтворює свій образ – доброї, наївної людини, романтика й мрійника-фантазера, що вірить у всеперемагаючу силу добра й краси у боротьбі зі злом [3, с.92]. Цікавою знахідкою є монограма Зорія, яка знаходиться на більшості графічних творів. Зіставлені в квадраті літери М і З (початкові літери ім'я та прізвища автора) утворюють ритмічний геометричний візерунок, що нагадує половину багатокутної зірки, що доволі просто й водночас виразно асоціюється з ім'ям М.Зорія.

Багато картин Зорія так і залишилось тільки в ескізах, адже за довгі роки переслідування він не міг виконати завершений твір, особливо релігійного характеру. Збереглися численні ескізи Христа, що благословляє, Мойсея, Пророка, Юрія-Змієборця, Богородиці-Замилування.

Незадовго до проголошення Україною незалежності, коли тільки починали говорити про страшний терор, який чинила радянська влада, коли кривава правда про насильства над людьми тільки починала відкриватись, були проведені розкопки в Дем'яновому Лазу (поблизу Івано-Франківська), де знайдені тіла тисяч замордованих мешканців міста Станіслава та його околиць. Тоді виник ще один задум Зорія монументального характеру (маємо на увазі пам'ятник Д.Січинському) – проект пам'ятника жертвам Дем'янового Лазу “Розстріляне серце України”, виконаний у дусі конструктивізму, який так і залишився проектом (1989). У стилізованій чаші знаходиться серце з трьома невеличкими отворами-ранами, з яких стікає в чашу кров, а над серцем – масивний хрест, що водночас є символом страждання й нового життя у Христі. Ці три символи, об'єднуючись в одному творі, виражають невідворотність, біль, страждання й водночас надію на відродження й незабуття.

Своєю творчістю в галузі театральньо-декораційного мистецтва, живопису, графіки, пластики Михайло Зорій зробив неocenний вклад в розгортання мистецького життя Станіслава (Івано-Франківська) ХХ століття. Він, незважаючи на складні життєві обставини, – художник життєрадісного світовідчуття, прекрасного колористичного дару, лірик і романтик як у житті так й у своєму мистецтві. Серед його учнів живописець і графік Б.Гавата, фотохудожник Р.Баран, мистецтвознавець В.Баран, доктор мистецтвознавства, професор, художник Михайло Фіголь, який усе життя з вдячністю згадував свого вчителя, а на каталозі персональної виставки, яка відбулась наприкінці 1978 року, подарованому Зорієві, написав: “Шановному Михайлу Йосиповичу від колишнього учня на добру згадку”, 15.1.79 р., і підпис – М.Фіголь (власність родини Зорія).

1. Автобіографія Михайла Зорія. Рукопис. – 3 сімейного архіву С.Зорій (дочки митця). – Івано-Франківськ, 1985.
2. Андрухович Ю. Служіння // Україна. – №44. – 1990. – С.23–27.
3. Баран В. Михайло Зорій. – Івано-Франківськ: Вид-во “Сімик”, 2003. – 119 с.; іл.
4. Бойчук Г. Долі терновий вінок // Галичина. – 1990. – 6 червня. – С.3–4.
5. Виписка з вироку №125, видана управлінням СБУ в Івано-Франківській області 14 листопада 1995 року.

6. Мельник В. Мистецтво – вічне, життя – коротке // Галичина. – 1995. – 8 липня. – С.7.
7. Мельник В. Михайло Зорій: Віхи життя і творчості // Михайло Зорій. Малярство, графіка. Буклет. – Івано-Франківськ, 1995.
8. Мельник В. Промовте – життя моє, і стримайте сльози... // Тижневик Галичини. – 1997. – 22 травня. – С.5.
9. Мельник В. Цей теплий полиск “Зарева” // Тижневик Галичини. – 1997. – 18 грудня. – С.14.
10. Назарчук Д. Третє прищестя Любові // Галичина. – 1990. – 6 жовтня. – С.6.
11. Полек В. Меморіальний сквер // Західний кур’єр. – 1991. – 10 серпня. – С.4.
12. Полек В. Прекрасна людина і талановитий митець // Вперед. – 1995. – 22 липня. – С.4.
13. Скальська У. Галицький Мікеланджело // Західна Україна (Тернопіль). – №4.34(155). – 1995. – 13–19 серпня. – С.10.
14. Челяк І. Творча діяльність Михайла Зорія // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Мистецтвознавство. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – Вип.IV. – С.193–203.
15. Яновський М. Етапи зболеної душі // Новий час. – 1991. – 4 травня. – С.4.

The article is devoted to the creative activity of famous Ivano-frankivsk painter Mykhaylo Zoriy. The Zoriy's graphical and sculptural not well-known art works, that he painted in different period are analized. The academic studios, portraits of friends, daughters, ex-libris founds the main parts M.Zoriy's creative activity.

Key words: *Mykhaylo Zoriy, graphical and sculptural art works, portraits, ex-libris.*

УДК 738

ББК 85.125.1

Олександра Хром'як

МОТИВИ ТА ЕЛЕМЕНТИ В ОРНАМЕНТИЦІ КОСІВСЬКИХ КЕРАМІЧНИХ ВИРОБІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті досліджується орнаментика косівської кераміки другої половини ХХ століття, а також проводиться класифікація елементів і мотивів. Встановлено, що майстри косівської кераміки досліджуваного періоду у своїх розписах зберегли давні елементи й мотиви, збагативши їх ускладненням побудови, декоративністю подачі та пластичністю лінії.

Ключові слова: *елемент, мотив, сюжет, орнамент, композиція, ритм, симетрія, асиметрія.*

Пишність орнаменту, характерна для стилю бароко, соковитість зеленої і жовтої барв, неординарна манера стилізації стали своєрідною візиткою косівської кераміки, риси якої сформувалися протягом становлення і розквіту в ХІХ столітті. Також установилися чіткі схеми, на основі яких із елементів та мотивів будувалися композиції. Косівські розписи, окрім орнаментального, часто мали сюжетний характер, тематика якого змінювалася під впливом зміни подій на історичному тлі. Дослідження орнаментів косівських кераміків другої половини ХХ століття свідчить, що викристалізувалися певні техніки й групи, за допомогою яких створювалися композиційні схеми, про які йтиметься в цій статті.

Незважаючи на той фактор, що орнаментика косівських керамічних виробів має яскраві регіональні ознаки, для розпізнавання яких не потрібно професійного фахівця, усе ж таки її дослідження в мистецтвознавстві на сьогоднішній день залишається маловивченим. Усі праці, які містять аналіз декору косівської кераміки, висвітлюють лишень особливості орнаментики ХІХ – першої половини ХХ століть. На жаль, розписи керамічних виробів другої половини ХХ століття поки що залишаються частково висвітленими в контексті творчого портрету митців косівської кераміки: Я.І.Дацюк про творчість Оксани Бейсюк [2], Ю.Джуранюк про творчість подружжя Трушиків [3], І.Мисюк про творчість подружжя Рйопки [9] та ін. Також вивчення орнаментики косівської кераміки другої половини в працях узагальнюючого характеру торкалися М.М.Гринюк [1], В.Щербак [5], О.Г.Соломченко [14], О.Слободян [13], І.В.Сакович [11], Р.Мотиль [10], М.Курилич [8], М.Селівачов [12], А.Гурська [7], М.Станкевич [6] та ін. Усі згадані дослідники частково досліджували мотиви та елементи косівської кераміки другої половини ХХ століття, виходячи з аспекту поставленого перед ними завдання. Тому стаття, в якій класифікується орнаментика косівської кераміки другої половини ХХ століття, стане актуальною для вже завершеного періоду.